ASOS JOURNAL

The Journal of Academic Social Science

Akademik Sosial Araştırmalar Dergisi, Yıl: 9, Sayı: 119, Ağustos 2021, s. 152-159

ISSN: 2148-2489 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.29228/ASOS.52010>

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date

5.07.2021

Yayınlanma Tarihi / The Publication Date

29.08.2021

Dr. Öğr. Üyesi Leyla ÖNEN

Giresun Üniversitesi, Plastik Sanatlar

ressam_aliyeva@windowslive.com

ORCID: 0000-0002-3115-6943

Doç. Dr. Nardane YUSUFOVA

Azərbaycan Milli Tarih Müzesi

narisrafil@mail.ru

ƏZİM ƏZİMZADƏ YARADICILIĞI ELMİ ARAŞDIRMA MÖVZUSU KİMİ

Öz

Azərbaycanda karikatura janrının yaranması və inkişafı qrafik rəssam Əzim Əzimzadənin (1880-1943) "Molla Nəsrəddin" jurnalında əsərlərinin nəşr edilməsi ilə əlaqədardır. Rəssam tənqidi xarakter daşıyan satirik karikaturalar çəkmişdir. Əzim Əzimzadə Bakıda anadan olmuşdur. O, 1920-ci ildə Ə.Əzimzadə adına Azərbaycan Rəssamlıq Məktəbinin əsasını qoymuşdur. Məqalənin məqsədi olaraq Əzimzadə yaradıcılığındakı xüsusi yanaşmaların Azərbaycan sənətsüənəslərinə verdiyi töhfələr, onun əsərləri əsasında elmi araşdırma nəzərdə tutulur. Fəza təfəkkürü baxımından Əzim Əzimzadə yaradıcılığı, rəng dünyası elmi-məntiqi-həndəsi qaydalar əsasında araşdırılır. Rəssamın əsərləri əsasında rənglərə, forma yaratmağa, səthin doldurulmasına fəza təfəkkürü baxımından yanaşılır, elmi əhəmiyyəti məntiqi olaraq əsaslandırılır. Əzim Əzimzadə sənət və yaradıcılığında riyazi qanunauyğunluq əsasında həndəsi yanaşmalar göstərir ki, insan yaradıcılığı elmə söykənmədən əsərlərin mahiyyətini göstərə bilməz. Rəssamın yaradıcılığını yaşadığı dövrün və cəmiyyətin həqiqətlərini əks etdirən güzgü kimi dəyərləndirmək olar.

Anahtar kelimələr: Əzim Əzimzadə, Karikatura, Fəza təfəkkürü, Azərbaycan incəsənəti

AZIM AZIMZADE'S CREATIVITY AS A SUBJECT OF SCIENTIFIC RESEARCH

Abstract

The emergence and development of the cartoon genre in Azerbaijan is associated with the publication of works by graphic artist Azim Azimzade (1880-1943) in the magazine Molla Nasreddin. The artist drew satirical cartoons of a critical nature. Azim Azimzade was born in Baku. In 1920, he founded the Azerbaijan Art College named after A. Azimzade. The purpose of the article is to study the contribution of special approaches in Azimzade's work to Azerbaijani art criticism on the basis of his works. From the point of view of spatial thinking, Azim Azimzadeh's creativity, the world of color is studied on the basis of scientific-logical-geometric rules. On the basis of the artist's works, he approaches the filling of colors, shapes, and surfaces from the point of view of spatial thinking, and his scientific significance is logically substantiated. In Azim Azimzadeh's art and creativity, geometric approaches based on mathematical laws show that human creativity cannot show the essence of works without relying on science. The artist's work can be considered as a mirror that reflects the realities of his time and society.

Keywords: Azim Azimzade, Caricature, Spatial thinking, Azerbaijani art

GİRİŞ

Təsviri sənət vasitəsi ilə insan daxili dünyasını idrak edərək hiss və düşüncələrini ifadə edir. Eyni zamanda mürəkkəb, qarışıq düşüncə, fikir, tənqid və rəyləri də izləyiciyə təsviri sənət vasitəsi ilə çatdırır (Ocvirk, Stinson, Wigg, Bone və Cayton, 2013). Təsviri sənətdə rəy, tənqid və fikirləri yumoristik şəkildə izləyiciyə çatdıran janrlardan biri də karikaturadır. Azərbaycanda karikatura janrının yaranması və inkişafı Əzim Əzimzadənin (1880-1943) adı ilə bağlıdır. “XX əsrin əvvəllərində yaradıcılığının çiçəklənmə dövründə olan, Azərbaycan qrafikasının inkişafında müstəsna rol oynamış Əzim Əzimzadənin adı xüsusilə qeyd edilməlidir” (Quliyeva, 2017). Qrafik-rəssam Əzim Əzimzadə Azərbaycan karikatura sənətinin banisidir. Əzimzadə 1880-ci ildə Bakının Novxanı kəndində anadan olmuşdur. 1889-cu ildə ibtidai məktəbi bitirdikdən sonra ailə təzyiqi səbəbi ilə təhsilini davam etdirə bilməmiş, əvvəlcə Risov və Lapin zavodunun metaləritmə sexində şagird, sonra Quliyev adına dəyirmanında kuryer kimi işləməyə başlamışdır (İbrahimzadə, 2005, s.135).

Təbriz miniatürə məktəbi və Rus rəngkarlığı ənənələrinə əsaslanaraq satirik əsərlər yaratmışdır. “Molla Nəsrəddin” satirik jurnalında karikaturalarını nəşr etdirmişdir. “Molla Nəsrəddin” jurnalının çap edilməsi isə XX əsr Azərbaycan mədəniyyətinin və xalqının mədəni şüurunun inkişafında əvəzolunmaz xarakter daşıyır (Aliyeva Önen, 2019).

Əzim Əzimzadə 1920-ci illərdə Bakıda Dövlət Rəssamlıq Məktəbini açmışdır. Bu məktəbdə Azərbaycan təsviri sənəti ənənə və qaydalarına riayət edərək Qərb təhsil sistemindən bəhrələnilmişdir. Hal-hazırda bu məktəb Azərbaycan Rəssamlıq Akademiyası nəzdində İncəsənət Kolleci adlanır (Uzun, 2011).

Əzimzadə 1920 və 1930-cu illərdə ictimai həyatın təzadlarını tənqid edən satirik karikaturalar çəkmişdir. Əzimzadə ictimai həyatın həqiqətlərini tənqidi xarakter daşıyan satirik

əsərləri vasitəsi ilə izləyiciyə çatdırmağı bacarmışdır (Əliyev, 1999). Əsərlərində dövrün çatışmayan cəhətlərinə, qadın hüquqlarında məhdudiyyətlərə diqqət çəkmişdir. “Əzimzadənin əsərlərinin əsas mövzunu sosial təzadlar, adətlər və xalqın məişəti təşkil edirdi. Cəmiyyətin müxtəlif təbəqələrinin mənfi ünsürləri - xəsis tacirlər, fırıldaqçı din xadimləri, şarlatanlar onun satirik qələminin hədəfində olurdular” (Əsədova, 2017, s.50). Rəssam insanların daxili dünyalarını, dilə gətirə bilmədikləri düşüncə və fikirlərini əks etdirən əsərlər yaratmışdır. Əzimzadə xalqın tərəqqi və inkişafına mane olan gücləri, yaltaq məmurları tənqid atəsinə tutmuşdur. Bu əsərlərə misal olaraq “İkiüzlü Zeynal”, “Nişan məclisi”, “Köhnə arvad”, “Təzə arvad”, “Kasıb evində toy”, “Varlı evində toy”, “Qızın ərə verilməsi”ni yazmaq olar. Əzimzadənin əsərlərində dövrün xüsusiyyətlərinə əsaslanaraq Sosial Realizm tərzli açıq şəkildə öz əksini tapmışdır (Seyhan, 2016).

Məqsəd

Məqalədə Əzimzadə irsi, sənəti, yaradıcılığında xüsusi yanaşmaların Azərbaycan sənətsünaslığına verdiyi töhfələrin onun əsərləri əsasında elmi araşdırması nəzərdə tutulur. Onun bu sənətdə müəllimi olmamış, sənəti özü öyrənmiş, yaradıcılıq irsi dəzgah vərəqələri, kitab illüstrasiyaları, satirik jurnal və qəzet rəsmləri, geyim və dekorasiya eskizləri, o cümlədən siyasi karikaturalardan ibarətdir. Bir fakt olaraq qeyd olunmalıdır ki, Əzimzadənin əsərlərini yaşadığı cəmiyyətin güzgüsü kimi dəyərləndirmək olar.

Problemin qoyuluşu

Bu məqalədə Yusifovanın (2010) “Fəza təfəkkürü və incəsənət” konsepsiyası əsasında fəza təfəkkürü baxımından Azərbaycanın ilk karikaturaçı rəssamı Əzim Əzimzadə yaradıcılığı, rəng dünyası elmi-məntiqi-həndəsi qaydalar əsasında araşdırılır. Əzimzadənin əsərləri əsasında rənglərin, duyğuların, forma yaratmanın, qalıqsız olaraq səthin doldurulmasına fəza təfəkkürü baxımından yanaşılır və bunun elmi əhəmiyyəti məntiqi olaraq əsaslandırılır.

TƏDQİQAT ÜSULU

Məqalədə təsviri analiz üsulundan istifadə edildi. Ədəbiyyat icmal üçün internet, kitab və məqalələr axtarıldı. Tədqiqat nümunəsi kimi rəssamın əsərlərinin şəkilləri daxil edildi.

SON TƏDQİQATLARIN ANALİZİ

Məqalədə ilk dəfə olaraq Ə.Əzimzadə yaradıcılığında riyazi qanunauyğunluq əsasında həndəsi yanaşmaların olması vurğulanır. Yəni göstərilir ki, insan yaradıcılığı elmə söykənmədən əsərlərin tam olaraq mahiyyətini göstərə bilməz. Dəqiq elmlər incəsənətin bütün sahələrinə və ya humanitar elmlərə inteqrasiya edir, orada dəqiqlik hasil olur. Belə olan halda yaradıcılıq işləri uzunömürlü olmaqla təmsil etdiyi ölkənin incəsənət tarixinin daha doğru istiqamətdə dəqiqləşməsinə kömək olur. Bu sahədə bütün dövrlərdə maraqlı faktlar, yanaşmalar mövcud olmuşdur. Lakin onu bir nəzəriyyə halına salıb sənətkarlara gördükləri işin elmi tərəflərini açıqlamaq günün aktual mövzusu olaraq araşdırılmaqdadır. Elə buna görə də yüksək elmi-yaradıcı potensialı olan, rənglərin istifadəsinə incəsənətin bütün sahələrdən olan bilgilərinin tətbiqini ən azı bir əsərində göstərə bilən Əzimzadə yaradıcılığına müraciət edildi. Ə.Əzimzadə yaradıcılığına təsviri sənət baxımından bir neçə məqalə həsr olunmuşdur. Lakin bizim tədqiqatımız fəza təfəkkürü baxımından, elmi-məntiqi-həndəsi olması tək bu rəssamın yox, incəsənətin bütün sahələrində böyük yaradıcılıq məharətinə malik olan sənət adamları üçündür.

Əsas materialın təqdimatı

Rəssamın ilk yaradıcılıq nümunəsinin ərsəyə gəlməsinin maraqlı tarixçəsi var. Sənətsünas M.Nəcəfov qeyd edir ki, gənc Əzimin şəkil çəkməyə böyük həvəsi vardır. O, 1906-cı ildə Tiflisdə nəşrə başlamış “Molla Nəsrəddin” jurnalının 5-ci nömrəsində “Qafqaz xəbərləri” başlığı altında verilmiş felyetona rast gəlir. Bu xəbər onun diqqətini çəkir. Bakı dövlətlilərini yaxşı tanıyan Əzimzadənin iki həftədən sonra “Molla Nəsrəddin”in növbəti nömrəsində Hacı Aslan Aşurovun karikaturası çap olunur. Jurnalın baş redaktoru Cəlil Məmmədquluzadə rəssamın adını bilərəkdən gizli saxlayır. O çox yaxşı bilirdi ki, Hacı Aslan Aşurov kimi bir şəxsi açıqdan-açığa məsxərəyə qoymaq gənc rəssamın həyatını təhlükə altına atmaq olardı (Əliyev, 2018). Bu karikatura Əzimzadə yaradıcılığının başlanğıcı olmaqla, 1906-cı ildən jurnalda rəssamın dərc olunan digər karikaturalarına da yol açır ki, sonralar Əzim Əzimzadə “Molla Nəsrəddin”in ilk rəssamlarından biri olur. Elə həmin vaxtlardan görkəmli rəssam Azərbaycan rəssamlıq sənətində daha yeni bir cığır açır. Bu gün böyük rəssamın adına hər kəs hörmətlə yanaşır. Yeni rəssamlar nəslə onun ənənələrindən bəhrələnilirlər.

Əzimzadənin digər əsərlərinin tədqiqinə keçməmişdən əvvəl onun həyatında olan bir neçə maraqlı faktları izləyək. Belə ki, Azərbaycanın Xalq rəssamı Əzim Aslan oğlu Əzimzadə məktəb yaşına çatanda atası onu Novxanıdakı molla məktəbinə verir. Əzim az vaxtda ərəb əlifbasını və “Quran”ı oxumağı öyrənir. Bir gün onun yoldaşlarından biri məktəbə bir qutu rəng gətirir. Əzim ilk dəfə idi ki, rəng görürdü. Ona görə də hər şeyi unudub qutudakı rənglərə tamaşa edir, bunu gören molla rəngləri ondan alır və əlinə də bir neçə çubuq vurur. İnadlı uşaq o gündən başlayaraq hətta mollaxanada belə əlinə fürsət düşən kimi şəkil çəkirdi. Elə bu işinə görə də Əzimi mollaxanadan qovurlar. Əzimzadənin rəssamlıq tarixçəsi belə başlasa da, heç bir rəssamlıq təhsili olmayan rəssam sonralar hazırkı Azərbaycan Rəssamlıq Akademiyası nəzdində İncəsənət Kollegində müəllim, 1932-1937-ci illərdə isə direktor olmuşdur (Azərbaycan mətbuatı tarixi, t.y.). Karikaturaçı rəssam elə bu sənətinə görə həyatını dəfələrlə təhlükə qarşısında qoyurdu. Onu daim hədələyir, öldürmək istəyirdilər. Ancaq o heç kəsdən qorxmırdı. Ə.Əzimzadə bütün ruhu ilə rəssamlıq sənətinə başlayır və karikatura ilə bərabər plakat janrına və digər mövzulara da müraciət edir. Xalqını çox sevən rəssam öz millətinin başqalarından geri qalmasını, miskin, yazıq görünməsinə istəmirdi. Ona görə də daha çox karikatura janrına üstünlük verirdi. Sonralar o, yaradıcılığının tam zirvəsinə qədər qalxa bilir ki, bu da ona müxtəlif səpgili əsərlərinin yaranmasına gətirib çıxarırdı. Onun müxtəlif mövzulara həsr etdiyi yüzlərlə əsərləri vardır ki, onlardan biri də “Kişi toyu” əsəridir (Şəkil 1). Bu əsər Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyinin fondunda qorunub saxlanmaqdadır.

Şəkil 1. Kişi Toyu. Kağız, sulu boya.

Əsərdə rəssam digər əsərləri kimi məişət mövzusunun qabarıq göstərərək XX əsrin

əvvəlinə aid xalça-palazla döşənmiş çadırdə kişi toy məclisini təsvir edir. Bir ziyalı kimi bu adəti əsərində tənqid edən Əzimzadə Azərbaycanın əsrlərlə formalaşmış zəngin adət və ənənələrinin bu cür təhrif olunmasına öz münasibətini rənglərin dili ilə bildirə bilir. Əsərdə qadın paltarı geyinmiş şəxsin kişi olmasına baxmayaraq, onu məzxərəyə qoyan digər kişilərin hərəkətini mənfi obraz kimi verən Əzimzadənin bu əsəri də çox möhtəşəm alınır. O, toyun aparıldığı çadırın interyerini, orada oturanların və hətta rəqs edən kişinin geyimindəki rəngləri, naxışları perspektiv olaraq yüksək səviyyədə vermişdir. Çadırın içərisinin tamamilə milli qaydada xalça, palazla örtülməsi, dövrün ənənələrinə olan uyğun oturmalar da simmetrik olaraq harmonik qaydada işlənmişdir.

Əzimzadənin digər əsərində də belə elmi yanaşmaları göstərmək mümkündür. Məsələn, onun kağız üzərində sulu boya ilə işlədiyi “Qədim kişi hamamı” və “Qədim qadın hamamı” (Şəkil 2, 3) əsərləri böyük maraq doğurur. Əlvan rənglərlə işlənmiş hər iki əsərdə rəssam dövrün adətlərini qabarıq şəkildə vermiş, hamamların interyerini perspektiv qaydada işləməklə uzaqlaşdırılmış nöqtəsində qadın hamamı üçün qadın, kişi hamamı üçün bir kişi obrazı vermişdir. Yəni əsərin tam mənada oxunması üçün bir münbit şərait yaratmışdır. Onun digər əsərlərindən fərqli olaraq bu iki əsərində bir rahatlıq, dinclik duyulur ki, bunun da sonunda rənglərin harmoniyası kimi bir paklıq göstərilir. Bu paklıq insanların qəlbində olan paklıqla vəhdətdədir (Yusifova, 2010). İnteryerdə verilən sütunlarla yaradılan arakəsmələrin qrafik qurulması göstərir ki, rəssam memarlıq nəzəriyyəsini də güclü bilirmiş. Çünki əsərdə işıq-kölgə münasibəti tək rəssamlıqda yox, həm də memarlıqda aparıcı qüvvə olduğu xüsusi istedadla vurğulanmışdır. Qadın hamamında rənglərin vəhdətini daha obrazlı, kişi hamamında isə bir az sərt vermişdir. Bu da onun insanların xüsusiyyətlərinin psixoloji duyumunu bilməsini göstərir.

Şəkil 2. “Qədim kişi hamamı”, Kağız, sulu boya.

Şəkil 3. “Qədim qadın hamamı”, Kağız, sulu boya.

Onun növbəti “Neft qurbanı” (Şəkil 4) əsəri də çox möhtəşəmdir. “Əsərdə Bakının XX əsrə aid neft mədənləri üçün xarakterik olan hadisələr öz əksini tapmışdır. Mövzunun ciddiliyindən asılı olaraq rəssam əsərində müvafiq süjetlər axtarmış, eyni zamanda həmin süjetlərə uyğun ifadə vasitələri seçmişdir” (Əsədova, 2017, s. 49). Əsərində onun işlətdiyi rənglərdən duymaq olur ki, bu səhnədə baş verənlər bir faciədir. Rəssam bütövlükdə ümumi fonda solğun rəngə üstünlük verilməklə əsərdə uzaqlaşmış perspektivdən istifadə etmişdir. Bakının XX əsrə aid neft mədənləri üçün xarakterik olan hadisələrin ciddiliyini müvafiq süjetlərdə göstərir. Eyni zamanda həmin süjetlərə uyğun ifadə vasitələri də seçir (Əzizova, 2001). Hadisənin süjetindən aydın olur ki, neft nə qədər gəlir gətirən sahə olsa da, insan həyatı bahasına başa gəlmişdir. Yəni bir əsərlə Əzimzadə əldə olunan müsbət olanların arxasında görünməyən, lakin dərk olunanların durduğunu verə bilir. Ölümü göz önündə tutan adi fəhlə ailəsinin dolanması üçün bu yükün altına girdiyini də rənglərin dili ilə təsvir edə bilmişdir. Əsərin sujet xəttində adi həyat hadisəsi durmasına baxmayaraq, həm də siyasi bir baxış olduğunu vurğulayan rəssam varlığının daha çox qazanmasında yoxsulun həyatını itirməsinə biganə qaldığını verə bilir. Bütün görünən və dərk olunan bəşəri hadisələrin başlanğıcını öz dövründə Ə.Əzimzadə böyük bir ustalıqla faciə ilə bitən acı satıra vasitəsi ilə tamaşaçılara çatdırırdı. Yəni ucuz əməkdən varlanmaq yolundakı faciələri göstə bilirdi. İnsan həyatını ucuz tutan sahibkarı yeni işçi axtarışında olduğunu da rənglərin dili ilə bir fakt kimi verə bilən rəssam digər əsərlərində olduğu kimi burada da əsas mövzu kimi sosial təzadlar, adətlər və xalqın məişətini, cəmiyyətin müxtəlif təbəqələrinin mənfə ünsürlərini göstərə bilir ki, bu da onun satirik qələmindən–fırçasından yayınmadığı dərk edilir.

Şəkil 4. Neft qurbanı. Kağız, sulu boya.

Rəssam növbəti əsərini “Dəllək diş çəkir” (Şəkil 5) adlandırmışdır. Solğun rəng çalarlarından istifadə edən rəssam bu əsərdə də insanın əzabını, otağın interyerini və hətta bu prosesdə iştirak edənlərin sifət çizgilərini də verə bilir.

Şəkil 5. Dəllək diş çəkir. Kağız, sulu boya.

Əsərdə olan hadisələrin sadə, lakin əzablı olmasını göstərən rəssam interyer perspektivini yüksək professionallıqla işləmişdir. Tavanın, döşəmənin, hətta divarların kəsişdiyi bir sahədə dövrün memarlıq xüsusiyyəti olan divardakı oyuq da əsərin tamamlanmasına bir işarədir. “Dövrün “güzgüsü” hesab olunan bu rəsm əsərləri Azərbaycan incəsənəti irsini yenidən dərk edərək onu öz baxışlarından keçirir, günümüzün ritmləri və durumunu ifadə edir, məkan və əhatənin enerjisini duyaraq sirli və yeni olanları öz fəhmi ilə araşdırır” (Əsədova, 2017, s.51).

NƏTİCƏ

Azərbaycan qrafikasının banisi, təsviri sənətin təşəkkülündə əməli xidmətləri olan Əzim Əzimzadənin yaradıcılığı olduqca geniş və maraqlıdır. Onun yaradıcılığında bir sıra digər aktual mövzulara da rast gəlmək mümkündür. Bunların sırasında qeyri-maddi irsimizi işıqlandıran bir çox əsərlər də var ki, onlar rəssamın yaradıcılığında müstəsna əhəmiyyətə malikdir. Rəssam əsərlərində daha əlvan və şux koloritdən faydalanmış, qızılı, qırmızı və yaşıl rəngin açıq tonlarından istifadə edərək daha təmtəraqlı bir təəssürat yaratmağa müvəffəq olmuşdur. Əsasən də onun əsərlərinin yeganə işıq-kölgə mənbəyi yaratdığı kompozisiyanın mərkəzində istifadə edilmiş sarı rəngli koloritdir. Xüsusi incəliklə işlənən hər bir əsərdə təsvir edilən təbəqənin geyimlərinə və ya memarlığında fərqli naxışlar işləməklə ornament tarixində də özünəməxsus iz qoya bilmişdir. Dövründən asılı olmayaraq bu gün də rəssamın əsərlərinin öz mədəni və siyasi əhəmiyyətini saxlaması Əzimzadə yaradıcılığını xarakterizə edən başlıca məziyyətlərdəndir. Obrazların milli koloriti, folklor ənənələrinə yaxınlığı, satira və yumor ünsürlərinin dərin ifadəliliyi Əzimzadə yaradıcılığının mühüm sənətkarlıq xüsusiyyətləridir. Onun əsərləri Bakının, Moskvanın və bir sıra digər şəhərlərin muzeylərində saxlanılır. Eləcə də Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyinin “Təsviri materiallar” fondunda bir neçə əsəri sevə-sevə qorunur ki, bu əsərlərin elmi olaraq hərtərəfli izahını, təbii ki, bir məqalədə vermək mümkün deyildir. Rəssamın Azərbaycan mədəniyyətində, incəsənətindəki xüsusi rolunu, təbii ki, onun əsərindəki riyazi, elmi, məntiqi yanaşmaların sənətsüənəslilik-muzeyşüənəslilik vəhdətində tədqiqi hələ bir çox məqalələrdə, əsərlərdə işıqlandırılacaqdır. Çünki əsərləri dövlət varidatı siyahısına daxil edilən, Azərbaycanın ilk karikaturaçı rəssamının yaradıcılığı hərtərəfli araşdırılacaq mövzular siyahısındadır.

Azərbaycan tarixinin, mədəniyyətinin təbliğ və tədqiqinə şərait yaradan Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyi gənc nəslin tarixi yaddaşının formalaşmasında və estetik tərbiyəsində xüsusi xidmətlər göstərməkdədir.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT

Aliyeva Önen, L. (2019). *Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan Resim Sanatı ve Yeni Sanat Yaklaşımlarının Sanat Eğitime Yansımaları*. Doktora tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Güzel Sanatlar Eğitimi Anabilim Dalı. Samsun.

Azərbaycan mətbuatı tarixi. (t.y.). Bakı Dövlət Universiteti. Erişim adresi: elibrary.bsu.az

Əliyev, Z. (1999). Əzim Əzimzadə (1880-1943) Baku's Art School named after self-taught artist, *Azerbaijan International* (Sayı: 7.2). 28-30. 5 Sentyabr. Erişim adresi: http://www.azgallery.org/artgallery/artists/azimzade.azim-20/article_%20azimzade/72azimzade.html

Əliyev, Z. (28 Fevral 2018). “İrşad”ın müştərisi”ndən başlanan sənət yolu. Mədəniyyət qəzeti.

Əsədova, N. (2017). *Görkəmli rəssam Əzim Əzimzadənin əsərləri tarixi mənbə kimi*. «Milli

- Azərbaycan Tarix Muzeyi - 2017». S.47-52.
- Əzizova, A. Ə. (2001). Elmin tarixi yaşı: mövcud versiyalara fəlsəfi baxış // Bakı Dövlət Universitetinin xəbərləri. Sosial-siyasi elmlər seriyası. № 2, c. 111-120.
- İbrahimzadə, K. (2005). Halk Devlet Sanat Üçgeni İçinde Azim Azimzade. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* . 45,1: 133-145.
- Quliyeva, G. (2017). Əzim Əzimzadə yaradıcılığında qeyri maddi mədəni irs mövzusu. Mədəniyyət qəzeti. Əzim Əzimzadə yaradıcılığında qeyri-maddi mədəni irs mövzusu (medeniyyet.az) Erişim tarixi: 30.06.2021.
- Ocvirk, O., G., Stinson, R., E., Wigg, P., R., Bone, R., O. ve Cayton, D., L. (2015). *Sanatın temelleri (Teori ve uygulama)*, E., N. Noyan, (Ed), (N. Balkır Kuru, ve A. Kuru, Çev.). Karakalem Kitabevi Yayınları, 12. Baskı, İzmir.
- Seyhan, B. L. (2016). Biçim, içerik kompozisyon düzenindeki benzer temalar açısından Azerbaycan ve Türkiye çizim sanatından karşılaştırmalı bir inceleme: Azim Azimzade ve Turgut Zaim. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Afro-Avrasya (Özel Sayısı), s. 26-43.
- Uzun, D. (2011). *Azerbaycan Resim Eğitiminin Gelişiminde Azerbaycan Azim Azimzade Devlet Ressamlık Mektebinin Önemi*. Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Güzel Sanatlar Eğitimi Fakültesi, (Yüksek Lisans Tezi). Konya.
- Yusifova, N. (2010). *Fəza təfəkkürü və incəsənət*. Bakı.